

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
ГЕОГРАФІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА КРАЇНОЗНАВСТВА ТА ТУРИЗМУ

**СІЛЬСЬКИЙ ТУРИЗМ В КАРПАТСЬКОМУ РЕГІОНІ В УМОВАХ
ВОЄННОГО СТАНУ**

за спеціальністю: 242 Туризм
галузі знань: 24 Сфера обслуговування
за освітньо-професійною програмою: Туризм
на здобуття освітнього ступеню: Бакалавра

Кваліфікаційна робота бакалавра
студента заочного відділення
V курсу
Іванова Максима Андрійовича

Науковий керівник:
к.геогр.н., асист.,
Довгань Наталія Степанівна

КИЇВ - 2024

ЗМІСТ

Вступ	3
Розділ 1. Теоретико-методичні основи дослідження факторів розвитку сільського туризму	6
1.1 Теоретичні основи поняття «сільський туризм»: основні категорії та концепції	6
1.2 Види туристичних послуг у сфері сільського туризму: основні фактори розвитку	13
1.3 Методи дослідження факторів розвитку різних видів туристичних послуг у сфері сільського туризму	17
Розділ 2. Дослідження практик реалізації сільського туризму на території Карпатського регіону в умовах воєнного стану	22
2.1 Оцінка географічного положення Карпатського регіону як фактору розвитку сільського туризму	22
2.2 Сільський туризм на території Карпатського регіону в умовах воєнного стану: особливості організації надання послуг гостинності	28
2.3 Практики переорієнтації туристичних послуг у сфері сільського туризму на території Карпатського регіону в умовах воєнного стану	31
Розділ 3. Проблеми та перспективи розвитку сільського туризму в Карпатському регіоні в умовах воєнного стану	35
3.1 Проблеми організації різних видів туристичних послуг у сфері сільського туризму в Карпатському регіоні в умовах воєнного стану	35
3.2 Можливості та перспективи сприяння розвитку надання послуг сільського туризму на території Карпатського регіону за умов продовження воєнних дій та після завершення війни	38
Висновки	43
Перелік використаних джерел	46

ВСТУП

В умовах війни страждають усі сфери соціально-економічного життя держави. Туризм є галуззю, що зазнає значного негативного впливу через війну. Це зумовлено обмеженням притоку іноземних туристів через високий рівень небезпеки, зниженням мобільності громадян, погіршенням їхньої купівельної спроможності, зміною цінностей та потреб населення в цілому. Але саме туризм розглядається науковцями та практиками як одна зі сфер економіки, яка може швидко відновитися у поствоєнний період і стати дієвим чинником економічної стабільності держави. Це актуалізує проведення наукових досліджень та розробку планів розвитку туризму в Україні в найближчі роки.

Слід зазначити, що в умовах війни найбільше страждає зовнішній туризм, тоді як внутрішній має можливість розвиватися у відносно безпечних регіонах. Особливо це стосується сільського туризму, оскільки він зазвичай поєднується з веденням сільського господарства, фермерством, іншими сферами діяльності. Така диверсифікація забезпечує стабільність господарств, які надають послуги сільського туризму, вони продовжують функціонувати і в умовах війни.

Якщо говорити про Україну на сучасному етапі, то варто відмітити найбезпечніші регіони для активізації розвитку туризму. Перше місце серед таких регіонів займає Карпатський, адже він найбільш віддалений від кордонів з росією та білоруссю. Тому актуальним є дослідження перспектив розвитку сільського туризму саме в Карпатському регіоні.

Мета дослідження – запропонувати шляхи розвитку сільського туризму в Карпатському регіоні в період війни. Для досягнення вказаної мети в роботі було поставлено такі **завдання дослідження**:

- розглянути теоретичні основи поняття «сільський туризм»: основні категорії та концепції;

- охарактеризувати види туристичних послуг у сфері сільського туризму та основні фактори розвитку;
- описати методи дослідження факторів розвитку різних видів туристичних послуг у сфері сільського туризму;
- оцінити географічне положення Карпатського регіону як фактор розвитку сільського туризму;
- проаналізувати сільський туризм на території Карпатського регіону в умовах воєнного стану: особливості організації надання послуг гостинності;
- дослідити практики переорієнтації туристичних послуг у сфері сільського туризму на території Карпатського регіону в умовах воєнного стану;
- виділити проблеми організації різних видів туристичних послуг у сфері сільського туризму в Карпатському регіоні в умовах воєнного стану;
- розглянути можливості та перспективи сприяння розвитку надання послуг сільського туризму на території Карпатського регіону за умов продовження воєнних дій та після завершення війни.

Об’єктом дослідження є сільський туризм як галузь народного господарства України. **Предмет дослідження** – сільський туризм в Карпатському регіоні в умовах воєнного стану.

Теоретичною основою роботи є наукові праці вітчизняних дослідників, які характеризують туристичний потенціал Карпатського регіону (Л.Т. Шевчук [29], В.С. Кравців [13], Г.І. Сисин, З.В. Квасній [25], оцінюють стан, чинники та перспективи розвитку сільського туризму в Україні (В.Г. Дарчук [5], З.Б. Живко, Ю.З. Боруцька, М.М. Рій [8], О.Б. Мельниченко [18], В.А. Язіна, В.О. Ткач, С.П. Кожушко [31]) тощо.

В ході виконання даної роботи було використано, як загальнонаукові методи дослідження (аналіз та синтез, дедукція та індукція), так і спеціальні

методи дослідження: метод порівняння, метод абсолютних та відносних величин, статистичний метод рядів динаміки, метод структурних групувань.

Структура роботи включає вступ, три розділи, висновки, список використаних джерел. Загальний обсяг курсової роботи 49 сторінок, основної частини – 42 сторінки. До основного тексту введено 4 таблиці та 6 рисунків.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ФАКТОРІВ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ТУРИЗМУ

1.1 Теоретичні основи поняття «сільський туризм»: основні категорії та концепції

У наукових джерелах сільський туризм вивчається в рамках різних галузевих наук: і як перспективний напрямок внутрішнього туризму, і як сфера організації підприємництва в сільській місцевості, і як засіб рекреації та відновлення для жителів мегаполісів. При цьому дослідники використовують паралельно кілька синонімічних понять: «сільський туризм» та «зелений туризм», іноді також «екологічний туризм», «агротуризм» або ж вживають комплексне поняття «сільський зелений туризм».

В більшості випадків досліджуваний термін асоціюється з видом туристичної діяльності в сільській місцевості. Таке визначення є найбільш узагальненим і відображає лише головні ознаки поняття:

- 1) галузеву (належність до туризму);
- 2) географічну (обмеженість сільською місцевістю).

Водночас, у різних наукових джерелах ці ознаки значно розширюються, надаючи терміну нових властивостей, звужуючи його об'єктні та суб'єктні характеристики.

Так, О.В. Бардінов під сільським туризмом розуміє «один із видів екологічного туризму, спрямований на відпочинок міських жителів у сільській місцевості» [16, с.80]. Такий підхід акцентує увагу на об'єкті досліджуваної діяльності (екологічні аспекти території) та суб'єктному складі діяльності (міські жителі).

В.І. Биркович пропонує визначення, в якому деталізовані туристичні об'єкти, що використовуються в сільському туризмі. Зокрема, автор зазначає, що «сільський зелений туризм – це специфічна форма відпочинку в приватних господарствах сільської місцевості з використанням майна та трудових ресурсів особистого селянського, підсобного або фермерського господарства, природно-рекреаційних особливостей місцевості та культурної, історичної та етнографічної спадщини регіону» [3, с.139]. Такий підхід дещо розширює зміст досліджуваної туристичної діяльності, адже її зміст вже не обмежується екологічним спрямуванням, а містить інші завдання:

- культурно-пізнавальні (оскільки об'єктами туризму виступає культурна, історична та етнографічна спадщина регіону);
- рекреаційні (оскільки в сільському туризмі використовуються рекреаційні особливості території).

Також В.І. Биркович дещо деталізує суб'єктів сільського туризму, але не туристів, а надавачів послуг. Зокрема, автор акцентує увагу на тому, що сільський туризм реалізується приватними господарствами у сільській місцевості, особистими селянськими, підсобними або фермерськими господарствами. Тобто, такий підхід зближує підприємців, що займаються сільським господарством і сільським туризмом. І це досить важливо, оскільки часто ці сфери діяльності тісно переплетені і надаються паралельно.

Найчастіше надавачем послуг сільського туризму є приватна особа або підприємець, що володіє (на умовах права власності або ж права оренди) відповідним майном у сільській місцевості. Туристичні послуги при цьому реалізуються за допомогою використання «власної садиби, продуктів свого домашнього господарства та трудових ресурсів, що надаються членами родини та господарем садиби» [31, с.38]. При цьому під сільською садибою традиційно розуміється житлова споруда з присадибною земельною ділянкою. В такій садибі на постійній основі проживає її господар та інші члени його родини.

Вони ведуть господарство, займаються різними промислами, готують традиційні місцеві страви тощо. Все це й складає основу послуг сільського туризму. У наукових колах місце надання таких послуг часто називають агрооселею. Відповідно до визначення Співки сприяння сільського туризму в Україні, «агрооселя – це приміщення житлового типу яке розташоване в межах сільської місцевості, до його складу входить не більше 5 кімнат, воно відповідає вимогам категорії житла, пристосованого до проживання відпочиваючих, і знаходиться у розпорядженні особи на правах права власності, сфера діяльності якої пов'язана з сільськогосподарським, соціальним чи туристичним сектором економіки» [31, с. 38]. Але на сьогодні сфера сільського туризму більш різноманітна і тому надавачем послуг у цій галузі можуть стати не лише власники агроосель, але й інші підприємці, що працюють на туристичному або ж аграрному ринку.

Характеризуючи сутність сільського туризму, особливо важливо описати його суб'єктний склад, зокрема туристів, тобто, споживачів послуг. Можна погодитися з З.Б. Живко, Ю.З. Боруцькою та М.М. Рій, які зазначають, що основними споживачами послуг у сфері сільського туризму традиційно є:

- жителі міст, зокрема сім'ї з дітьми. Вони, здебільшого, проживають в містах у багатоповерхових будинках, в квартирах. При цьому вони не мають дач, присадибних ділянок, іншого житла за межами міста;
- люди старшого віку, пенсіонери. Вони володіють ресурсом вільного часу, часто мають бажання провести його наодинці, або ж, навпаки, з дітьми та онуками;
- учні або студенти, для яких сільський туризм поєднується з досягненням еколого-освітніх, культурно-освітніх, просвітницьких цілей. Окремі групи студентів поєднують відпочинок у сільських садибах зі збором етнографічного, лінгвістичного матеріалу, дослідженням екології регіону, вивченням географічних об'єктів території тощо;

- групи осіб, які разом проводять дозвілля, разом працюють. Наприклад, в рамках сільського туризму можуть відпочивати колеги, які полюбляють рибалку тощо;
- люди, яких об'єднує хобі (наприклад, поєднання сільського туризму зі сплавом по гірській річці, а взимку – з гірськолижним спортом і т.д.);
- іноземці, для яких сільський туризм поєднується з пізнавальними, освітніми, культурними цілями;
- інші туристи з їхніми індивідуальними потребами щодо відпочинку у сільській місцевості [8].

Як бачимо, окремі групи туристів можуть задовольняти різні інтереси та потреби за допомогою сільського туризму: для одних основними є культурно-пізнавальні цілі (для іноземців, студентів тощо), для інших – рекреаційні (пенсіонери, сім'ї з дітьми) тощо.

Зважаючи на різноманіття суб'єктного та об'єктного складу сільського туризму, його основними принципами є:

- діалектичний принцип. Він пояснює та обґрунтовує особливості механізмів взаємодії численних чинників впливу на сільський туризм, формування причинно-наслідкових зв'язків між ними;
- системний принцип, згідно якого сільський туризм розглядається як певна система з власною структурою та взаємозв'язками між окремими елементами;
- історичний принцип, в рамках якого сільський туризм характеризується як окремий напрям рекреаційної діяльності, який видозмінюється та модернізується у відповідних історичних умовах;
- пізнавальний принцип. Він виділяє взаємозв'язки сільського туризму з теорією пізнання, загальною науковою методологією [14, с. 634; 5].

Вказані принципи допомагають створити комплексний продукт – послугу сільського туризму, для якої характерні різноспрямовані цілі та завдання. Відповідно, такий туризм буде цікавий для широкого кола споживачів.

Водночас, для сільського туризму важливими залишаються принципи агротуризму, зеленого туризму. Основними з них є такі:

- принцип забезпечення охорони навколишнього середовища, мінімізації негативного впливу на природу в результаті здійснення туристичної діяльності, екологічного контролю та нагляду за станом і ефективністю туристичного освоєння відповідної території;
- контрольоване застосування тих чи інших технологій обслуговування туристів;
- забезпечення соціальної справедливості щодо місцевих територіальних громад (зокрема, згідно цього принципу передбачається, що прибутки від сільського туризму мають розподілятися на паритетних засадах, враховуючи потреби місцевої громади);
- принцип естетичної гармонії, згідно з яким туристична інфраструктура має органічно вписуватися в сформоване протягом історії середовище регіону і при цьому сприяти збереженню унікальних рис території [20, с.18].

Як уже було зазначено, в наукових джерелах часто в якості синонімів вживаються поняття сільського та зеленого туризму. Водночас, окремі дослідники все ж таки звертають увагу на розбіжності у змісті цих термінів. На наш погляд, найбільш комплексне порівняння вказаних наукових категорій пропонує С.Я. Цимбалюк та І.В. Морозова. Вони звертають увагу і на цілі туристів, і на територіальні відмінності відпочинку, і на характеристики туристичного продукту. Результати їхніх порівняльних досліджень узагальнені в табл. 1.1.

Порівняння понять «сільський туризм» та «зелений туризм»

Критерій порівняння	Вид туризму		Спільні риси
	зелений	сільський	
Місце відпочинку	Територія на природі, поза населеним пунктом (за 5-7 км), з екологічно чистими характеристиками	Територія сільського населеного пункту	І та, й та територія може належати сільській територіальній громаді
Мета відпочинку	Взаємодія з природою, відпочинок від контактів та спілкування з іншими людьми	Вивчення культури, традицій сільського життя	Спільна мета – відпочинок від щоденної рутини, бажання змінити повсякденну діяльність
Постачальник туристичної послуги	Може бути місцевий житель, або не місцевий; може бути житель сільського або ж міського населеного пункту	Лише сільська громада: власник садиби, ОСГ або ФГ	Можуть розвиватися шляхом диверсифікації послуг і залучення сільських жителів до праці
Основна складова туристичного продукту	Послуга розміщення в приватній будівлі на природі	Розміщення в сільській садибі, залучення до виконання сільгоспробіт	Будівлі для розміщення можуть мати різний рівень комфорту
Додаткові послуги	Зазвичай не залежать від інших суб'єктів ринку	Можуть надаватися разом з іншими суб'єктами ринку	Харчування, різні види активного дозвілля

Джерело: [26, с.42]

Як видно з табл. 1.1, між сільським і зеленим туризмом – багато спільного, що дає змогу багатьом дослідникам вживати ці терміни в якості синонімічних. На наш погляд, більш доцільно систематизувати ці знання таким чином, що сільський туризм є узагальнюваним терміном, а сільський зелений туризм – одним із його основних видів або форм.

За такого підходу доцільно розглянути пропозиції науковця Н.М. Самолюк. Автор на основі власних досліджень виділяє кілька основних організаційних форм сільського туризму, серед яких, зокрема, й зелений туризм (рис. 1.1).

Рис. 1.1. Організаційні форми сільського туризму

Джерело: [24, с.182]

Такий підхід дає змогу максимально повно розкрити сутність сільського туризму, який поєднує у собі різні види туристичної діяльності, допомагає забезпечити різні потреби населення. Також важливо, що сільський туризм забезпечує й важливі соціально-економічні цілі – розвиток сільської громади в цілому. Завдяки розвитку сільського туризму місцеве населення формує власний ринок збуту товарів та послуг. І це не лише послуги проживання та харчування, але й численні супутні послуги, пов'язані з місцевими ремеслами, культурою харчування, торгівлею сувенірами тощо.

Таким чином, сільський туризм – досить широке поняття, яке характеризується різноманітним складом суб'єктів-надавачів послуг (власники сільських садиб, місцеві агропідприємства, туристичні фірми) суб'єктів-споживачів послуг (місцеві жителі, іноземні громадяни, студенти), забезпечує реалізацію рекреаційних, культурно-пізнавальних та освітніх завдань, а також створює позитивний вплив на соціально-економічний розвиток територій.

1.2 Види туристичних послуг у сфері сільського туризму: основні фактори розвитку

Зважаючи на складну систему терміна «сільський туризм», його різні організаційні форми, можна стверджувати, що система послуг у цьому виді туристичної діяльності також досить широка.

В наукових джерелах підкреслюється, що сільський туристичний продукт передбачає розміщення, харчування, екскурсійне, розважальне, лікувально-оздоровче та інші види обслуговування, які надаються власником агрооселі. У цьому визначенні підкреслюється наявність різних видів послуг у рамках розвитку сільського туризму.

Акцент на характеристиці таких послуг робить у своєму визначенні і В. Дарчук. Характеризуючи сільський туризм, автор описує його як окремий вид туризму, в рамках якого надається послуга розміщення гостей у сільській садибі, а також додатковий асортимент послуг в рамках організації відпочинку:

- 1) традиційні основні послуги як складова сільського туризму включають: послуги проживання (розміщення може мати екологічні, культурні, історичні особливості), послуги харчування (може передбачати лише екологічно чисті страви, страви місцевої кухні, страви із самостійно зібраної сільгосппродукції), традиційні розваги у формі відвідування фестивалів, ярмарок, сільських святкувань);
- 2) традиційні додаткові послуги: сільгоспроботи на городній ділянці, на в садку, на сіновалі, участь у рибалці, полюванні, зборі ягід та грибів;
- 3) специфічні послуги: участь у догляді за домашніми тваринами, катання на поні, конях, плавання на човнах, освоєння народних ремесел тощо)» [5].

Окремі дослідники в рамках сільського туризму називають й інші туристичні послуги. Наприклад, О.Б. Мельниченко зазначає, що найбільш традиційним та цікавим в рамках сільського туризму є такі його різновиди:

- природознавчий туризм, в рамках якого туристи досліджують природні об'єкти сільської місцевості;
- історико-етнографічний туризм, в рамках якого туристи (особливо студенти) вивчають історію краю, збирають етнографічний матеріал;
- фольктуризм, в рамках якого туристи приймають активну участь у місцевих святкуваннях сільського населення, його обрядах та традиціях;
- кінний туризм, що передбачає подорожі на конях;
- велотуризм (подорожі на велосипедах);
- водний туризм, що передбачає сплави по гірських річках, плавання на човнах, катамаранах, плотах тощо;
- винно-дегустаційний туризм, в рамках якого туристи відвідують виробництва вина та місцевих продуктів, самі приймають участь у виробничих процесах і обов'язково дегустують готові напої та продукти [18].

А.В. Шевчук та Л.Т. Шевчук серед основних послуг сільського туризму виділяють:

- проживання міських жителів в екологічно чистих природних умовах;
- відпочинок у формі догляду за домашніми тваринами та їх використанні для дозвілля (годівля, катання верхи на конях і т.д.);
- спортивний відпочинок: прогулянки піші, кінні або велосипедні, рафтинг, спуски на гірських лижах, сноубордах, скелелазіння, сплави по гірським річкам і т.п.;
- залучення туристів до різних робіт, як сільськогосподарських, так і по будівництву, охороні природних ресурсів тощо;
- вивчення традиційних місцевих ремесел і заняття ними на дозвіллі;
- приготування місцевих кулінарних страв з урахуванням рецептури і особливої технології приготування;

- збір грибів, горіхів, ягід, лікарських трав;
- спа-відпочинок в рамках фітотерапії, оздоровлення в чанах, відвідування знахарів тощо [28, с.30].

При цьому дослідники зазначають, що варіантів послуг сільського туризму може бути дуже багато. Вміння запропонувати щось оригінальне передбачає інноваційна складова діяльності у даному виді туризму (продукційні інновації).

Отже, в рамках сільського туризму реалізується широкий перелік туристичних послуг, що робить тури в сільську місцевість досить привабливими для населення, зокрема місцевого.

Сільський туризм вважається порівняно новим і водночас перспективним напрямом туристичної діяльності, який дає можливість міським жителям пізнати і випробувати традиційний уклад життя сільського населення. Сутність цього виду туризму зводиться якраз до проживання та відповідну на селі, коли всі організаційні питання щодо розміщення, харчування та відпочинку туристів вирішує приймаюча сільська сім'я. Привабливими характеристиками сільського туризму для міських жителів є чисте природне середовище, майже незаймана природа, споживання натуральних продуктів, відпочинок від міського шуму тощо. Оцінки фахівців свідчать, що потенційний попит на послуги сільського туризму складає близько 600 тис. осіб на рік [20, с.19].

Окремі види туристичних послуг в рамках сільського туризму можуть бути реалізовані різними закладами розміщення, різними типами садиб (рис. 1.2).

На сучасному етапі розвитку сільського туризму сприяють різні чинники. Все частіше жителі міст відчувають психологічне навантаження від постійного шуму, активного ритму життя, забруднення повітря тощо. Водночас, сільський туризм є привабливий і з точки зору фінансових витрат, адже путівки на дороги курорти досить дорогі [23, с.69].

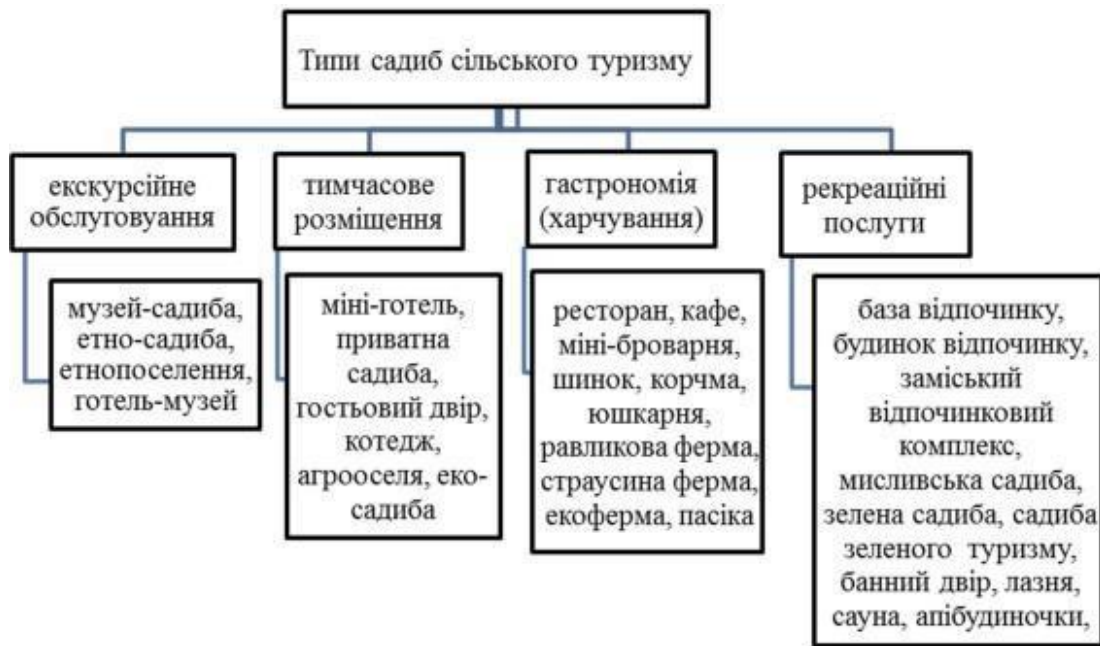

Рис. 1.2. Система послуг у різних типах садиб сільського туризму

Джерело: [30, с.265]

Також розвиток сільського туризму має свої переваги і для територіальних громад:

- він створює стимули для активізації малого підприємництва в регіоні, що формує умови відновлення аграрних територій;
- він стимулює освоєння рекреаційного потенціалу сільських територій України;
- він допомагає вирішувати соціальні проблеми села: безробіття, соціальний клімат тощо;
- він створює умови збереження етнокультурної самобутності сільської місцевості, її звичаїв та традицій [26, с.44].

Таким чином, на сьогодні існує значний потенціал розвитку сільського туризму, який зумовлений:

- по-перше, високим попитом на відпочинок в сільській місцевості. З кожним роком зростає число міських жителів, яких приваблює саме сільський туризм у віддаленому населеному пункті, з контактом з природою. Також

зростає інтерес до самотності локальних культур з їхніми ремеслами, зайнятістю в сільському господарстві, кухнею тощо;

– по-друге, розвитку сільського туризму сприяє зацікавленість у ньому місцевих органів влади. На рівні регіонів та окремих населених пунктів управлінці розуміють, що сільський туризм – це можливість залучення туристів та інвесторів, це перспектива зростання ділової активності території та її соціально-економічного розвитку. Тому сьогодні діють програми підтримки сільського туризму, які виступають дієвим стимулюючим інструментом.

Таким чином, сільський туризм характеризується чи не найбільш широким переліком послуг, які пропонуються туристам. З кожним роком цей перелік лише розширюється, чому сприяє креативність власників сільських садиб, розширення видів їх господарської діяльності (наприклад, розведення страусів, равликів, утримання нутрій тощо), поліпшення інфраструктури (наприклад, створення власних ресторанів, будівництво нових садиб і т.д.). Розвитку сільського туризму сьогодні сприяє як зростаючий попит на послуги, так і підтримка з боку місцевих органів влади.

1.3 Методи дослідження факторів розвитку різних видів туристичних послуг у сфері сільського туризму

Методика дослідження факторів розвитку туристичних послуг у сфері сільського туризму повинна відповідати певним принципам, серед яких можна виділити принципи комплексності (всебічності), послідовності (хронологічності), цілепокладання, обумовленості, об'єктивності, взаємозв'язку. Їх характеристика представлена в табл. 1.2.

Таблиця 1.2

Характеристика основних принципів дослідження сільського туризму

Принцип	Основний зміст принципу	Особливості відображення у методиці дослідження
1	2	3
Принцип комплексності дослідження	Сприйняття сільського туризму як комплексу взаємопов'язаних туристичних, аграрних та інших послуг	Повинні оцінюватися усі аспекти функціонування сільського туризму (демографічні, економічні, науково-технічні, соціальні і т.д.)
Принцип послідовності дослідження	Максимально повна характеристика об'єкта дослідження можлива при дотриманні послідовності процесу (в хронологічному або ж іншому порядку)	Дослідження перспектив розвитку сільського туризму доцільно будувати на хронологічній основі в ракурсі минуле – сучасне – перспективне майбутнє
Принцип цілепокладання дослідження	В основі дослідження повинна лежати конкретна практична мета	Метою дослідження сільського туризму має бути розробка рекомендацій щодо розвитку території
Принцип обумовленості	Розвиток сільського туризму залежить від системи умов та чинників, їх врахування та аналіз – важливий етап дослідження	В рамках дослідження сільського туризму слід проаналізувати вплив зовнішніх та внутрішніх чинників. Для цього можна використати методи PEST-аналізу, SWOT-аналізу тощо
Принцип об'єктивності	Аналіз повинен бути об'єктивним, неупередженим	Для аналізу слід використовувати лише об'єктивну інформацію, наприклад, офіційні статистичні дані
Принцип системності	Сільський туризм розглядається як система, яка знаходиться у тісному взаємозв'язку з навколишнім світом	Дослідження потребує аналізу місця сільського туризму в територіальній та галузевій системі

Джерело: сформовано автором на основі [20], [28], [31]

З урахуванням вказаних принципів дослідження послуг сільського туризму має бути побудовано в певній послідовності і включати декілька основних етапів:

- 1) визначення цілей та завдань дослідження. При цьому основною метою дослідження є розробка рекомендацій щодо оптимізації розвитку сільського туризму на певній території;
- 2) оцінка передумов розвитку сільського туризму. В рамках принципу послідовності доцільно звернути увагу на історичні особливості розвитку території, хронологію функціонування сільського туризму;

- 3) оцінка місця сільського туризму в територіально-адміністративній системі (в розвитку території) та в галузевій системі (у туристичній сфері в цілому);
- 4) аналіз зовнішніх та внутрішніх чинників розвитку сільського туризму з визначенням перспектив території у стратегічному періоді.

Відповідно до такої методології дослідження актуальним стає використання цілого комплексу методів дослідження, як загальнонаукових, так і спеціальних. Зокрема, методи, які використовуються в рамках дослідження туристичних послуг у сфері сільського туризму, включають:

- 1) метод абсолютних величин (аналіз абсолютної кількості певних об'єктів території), який дає можливість охарактеризувати територію за певними об'єктами (чисельністю сільських садиб, кількістю підприємств, обсягом доходів і т.д.);

- 2) метод відносних величин, який дає можливість описати тенденції розвитку сільського туризму на території (відносні величини динаміки), порівняти показники розвитку з іншими населеними пунктами або регіонами (відносна величина порівняння) тощо;

- 3) картографічний метод, який дає можливість наочно продемонструвати поширеність об'єктів сільського туризму на певній території. Даний метод може передбачати використання різних прийомів та способів демонстрації аналітичних даних:

- за допомогою локалізованих знаків, частіше – геометричних фігур (кола, прямокутники, трикутники і т.д.) або ж літер (А, Б, В і т.д.) для демонстрації місця розташування окремих об'єктів аналізу (сільських садиб, сувенірних крамниць, самобутніх закладів харчування, об'єктів соціальної інфраструктури тощо);

- за допомогою фону зображення. Так, окремі частини території населеного пункту або регіону можуть бути позначені різними кольорами чи

штрихуванням за тим чи іншим критерієм (наприклад, кількість туристів) [17, с.44];

4) геопросторова парадигма – основний метод регіональних досліджень. В основу геопросторової парадигми покладено географічний метод дослідження з одночасним використанням картографічного, на базі яких здійснюється ідеально-просторове моделювання [29, с.118].

Важливим аспектом дослідження сільського туризму є аналіз тенденцій його розвитку, який передбачає використання наступних методів дослідження:

1) історичного, за допомогою якого описуються історичні (хронологічні) аспекти розвитку галузі. Даний метод враховує як внутрішні, так і зовнішні чинники впливу [27, с.396];

2) статистичний метод рядів динаміки, який дозволяє охарактеризувати зміну показників розвитку в динаміці (наприклад, зміна кількості сільських садиб, зміна чисельності туристів);

3) метод структурних групувань, який дозволяє оцінити структуру об'єктів дослідження за певною ознакою (наприклад, кількість сільських садиб за основним видом діяльності або чисельність туристів за віком тощо);

4) порівняльний метод, який дозволяє охарактеризувати місце населеного пункту в загальних результатах розвитку сільського туризму.

З урахуванням основної цілі дослідження факторів розвитку різних видів туристичних послуг у сфері сільського туризму важливе значення мають методи стратегічного планування, зокрема:

1) метод PEST-аналізу, який призначений для оцінки впливу на територію або окрему галузь чинників макросередовища: Р – політико-правові чинники (political and legal environment); Е – економічні фактори (economic environment); S – соціокультурні фактори (sociocultural environment); Т – технологічні чинники (technological environment). За допомогою вказаного методу виникає

можливість оцінити напрямок та силу ймовірного впливу чинників зовнішнього середовища на розвиток сільського туризму в стратегічному періоді;

2) метод SWOT-аналізу, що характеризує перспективи та загрози зовнішнього середовища у поєднанні з оцінкою сильних та слабких сторін внутрішнього середовища сільського туризму в певному регіоні;

3) метод бенчмаркінгу, який забезпечує порівняльний аналіз показників профілю окремих населених пунктів та подібних (еталонних) територіальних одиниць, що виступають конкурентами на ринках трудових ресурсів, інвестиційних ресурсів.

Таким чином, для оцінки факторів розвитку різних видів туристичних послуг у сфері сільського туризму можуть бути використані різні групи методів дослідження: 1) загальнонаукові (аналіз і синтез, дедукція та індукція); 2) статистичні (аналіз рядів динаміки, метод структурних групувань, метод абсолютних та відносних величин тощо); 3) географічні методи (картографічний, історично-географічний, порівняльно-географічний); 4) методи стратегічного планування (PEST-аналіз, SWOT-аналіз) тощо. Їх комплексне застосування дає змогу досить повно дослідити окремі аспекти діяльності суб'єктів сільського туризму, розглянути проблеми, фактори та перспективи розвитку сільського туризму в стратегічному періоді.

РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДЖЕННЯ ПРАКТИК РЕАЛІЗАЦІЇ СІЛЬСЬКОГО ТУРИЗМУ НА ТЕРИТОРІЇ КАРПАТСЬКОГО РЕГІОНУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

2.1 Оцінка географічного положення Карпатського регіону як фактору розвитку сільського туризму

Головною особливістю Карпатського регіону є його географічне положення та пов'язані з ним природно-кліматичні ресурси. Регіон розташований на Заході України і включає чотири області, серед яких: Львівська, Івано-Франківська, Чернівецька та Закарпатська області. Розміщення регіону на карті України демонструє рис. 2.1.

Рис. 2.1. Карпатський регіон на карті України

Джерело: [12]

Загальна площа Карпатського регіону складає 56,6 тис. кв. км. У відносному вимірі це становить 9,4% всієї території нашої держави. Основну частину площі регіону займає Львівська область, питома вага якої складає

38,5% площі регіону (21,8 тис. кв. км). На Івано-Франківщину приходитьсья 24,6% території регіону (13,9 тис. кв. км), на Закарпатську область – 22,6% (12,8 тис. кв. км), на Чернівецьку область – лише 14,3% (8,1 тис. кв. км) [25].

Однією з конкурентних переваг Карпатського регіону є його прикордонне розміщення. Він має спільні кордони з такими державами-сусідами України: Румунія, Польща, Молдова, Угорщина, Словаччина. У післявоєнний час це створюватиме значний потенціал для розвитку в'їзного туризму в регіоні, оскільки іноземці зможуть швидко дістатися території досліджуваного економічного регіону.

З іншого боку, під час війни конкурентною перевагою Карпатського регіону є його віддаленість від зони бойових дій, від кордонів з росією. Завдяки цьому регіон вважається відносно безпечним. Особливо це стосується території Закарпатської області, ракетні обстріли якої не проводяться, зважаючи на політичні чинники, зокрема на відносини співробітництва між росією та Угорщиною і проживання численних угорців на території Закарпаття. Цей чинник створює перспективи розвитку туризму, зокрема, сільського в Карпатському регіоні вже сьогодні, в умовах воєнного стану.

З географічним положенням Карпатського регіону пов'язане його транспортне сполучення. Як відомо, транспортне забезпечення є одним з важливих чинників розвитку туризму. Для розвитку в'їзного туризму в Карпатському регіоні необхідна наявність пунктів пропуску на кордоні України. Так, в досліджуваному регіоні розміщено 44 пунктів пропуску, серед яких – залізничні (26 одиниць), автомобільні (14 одиниць), авіаційні (4 одиниці). Також важливою є наявність автодоріг з твердим покриттям. В Карпатському регіоні основними автотрасами є: Київ – Львів – Перемишль (міжнародна траса), Київ – Чоп – Будапешт (міжнародна траса), а також внутрішні автошляхи Рахів – Хуст – Ужгород, Львів – Берегове, Мукачеве – Ужгород [4, с.77].

Для розвитку сільського туризму особливо важлива наявність автомобільних шляхів, їх щільність у сільській місцевості регіону. У цьому аспекті слід зазначити, що більшу щільність автошляхів мають Львівська та Чернівецька області, тоді як Закарпатська область та Івано-Франківщина за цим показником значно відстають. Така ситуація зумовлена більш складними рельєфними характеристиками, що впливає на можливість прокладання доріг та їх стан.

Для розвитку сільського туризму в регіоні важливим є наявність достатньої частки сільського населення. У цьому аспекті зазначимо, що в Карпатському регіоні питома вага сільського населення досить висока. Найвища вона в Закарпатській області. За даними Державної служби статистики України частка сільських жителів тут складала на 1 січня 2022 року 62,77%, тоді як в середньому по Україні цей показник становив 30,3%. Також сільське населення перевищує чисельність міського в Чернівецькій та Івано-Франківській областях (рис. 2.2), що свідчить про перспективи розвитку тут сільського туризму.

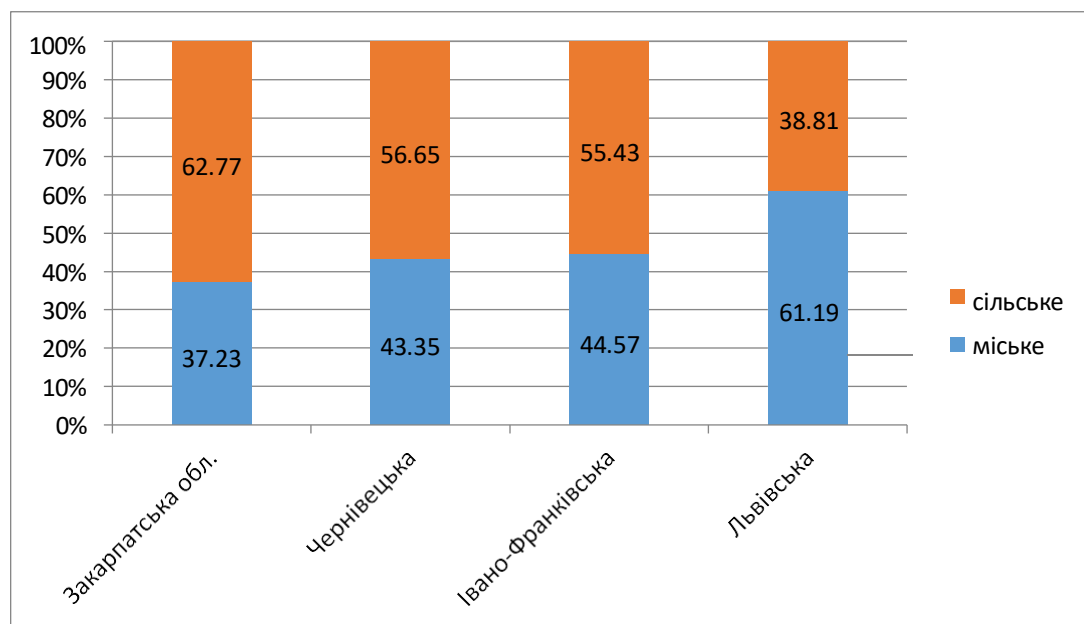

Рис. 2.1. Співвідношення міського і сільського населення в Карпатському регіоні (на 1 січня 2022 р.)

Джерело: сформовано автором на основі [6]

Також розвитку сільського туризму, зокрема, зеленому, екологічному, сприяють особливості природних ресурсів Карпатського регіону. Слід зазначити, що, незважаючи на порівняно невелику частку території регіону по відношенню до площі нашої держави (9,4% території), в його межах сконцентровані запаси лісів (22% всіх лісів держави), водні ресурси річкового стоку (36%), землі природно-заповідного фонду (26% всіх таких ресурсів України). Також у Карпатському регіоні розміщено 42% зі всіх рідкісних родовищ мінеральних вод нашої країни [13, с.6].

Природно-кліматичні ресурси регіону створюють можливості розвитку рекреаційного сільського туризму. Так, на території регіону позитивний вплив на організм створюють різні природно-рекреаційні чинники:

- лісові: ялиця, модрина, дуб звичайний та ніш дерева карпатських лісів сприяють високій іонізації повітря, що покращує активність дихальних ферментів, сприяє лікуванню бронхіальної астми та інших патологій;
- клімато-ландшафтні (піші та кінні прогулянки по стежкам Карпат);
- бальнеологічні (регіон особливо багатий на мінеральні, термальні води, лікувальні грязі, озокерит);
- спелеологічні (особливо соляні печери, шахти) [5].

Науковці відзначають, що основним видом природних рекреаційних ресурсів Карпатського регіону є бальнеологічні, особливо лікувальні мінеральні води. На досліджуваній території розроблено більше 800 джерел та свердловин, як прісноводних, так і мінералізованих (Трускавець, Свалява, Поляна Квасова, Моршин та ін.). У Карпатському регіоні розміщені єдині для України родовища озокериту (Бориславське та Трускавецьке), а також соляні шахти [13].

Саме в Карпатському регіоні, у порівнянні з іншими територіями України, найбільша питома вага лікувальних мінеральних вод з умістом специфічних компонентів (табл. 2.1).

Використання мінеральних вод в Карпатському регіоні

Показник	Закарпатська	Львівська	Чернівецька	Івано-Франківська
Балансові експлуатаційні запаси мінеральних вод, м ³ /добу	4000-5000	>5000	500-1000	500-1000
Неосвоєні запаси мінеральних вод, м ³ /добу	4154	5124	767	812
Видобуток, м ³ /добу	692	2105	63	371
Частка використання запасів, %	16,57	22,02	8,01	35,02
Кількість ділянок, що експлуатуються	22	29	8	8
Кількість ділянок, що не експлуатуються	10	6	3	2

Джерело: сформовано автором на основі [1], [2]

Наведені факти свідчать про перспективи розвитку сільського рекреаційного туризму. Водночас, у Карпатському регіоні є всі умови для розвитку аграрного напрямку сільського туризму. Зокрема, цьому сприяє значна кількість особистих селянських господарств. У Львівській області цей показник на 1 січня 2022 року складав 277,5 тис. одиниць, в Івано-Франківській області – 256,4 тис. одиниць, у Закарпатській області – 222,6 тис. одиниць, у Чернівецькій – 172,4 тис. одиниць. І це при тому, що в середньому по Україні цей показник менший і складав лише 163,4 тис. господарств (рис. 2.3).

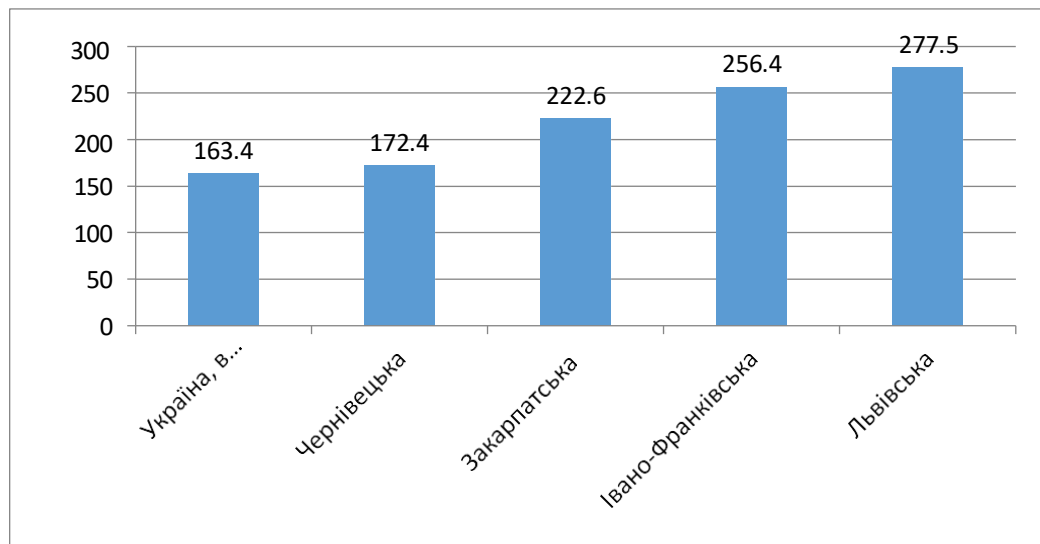

Рис. 2.3. Кількість особистих селянських господарств у Карпатському регіоні
(на 1 січня 2022 р.), тис.

Джерело: сформовано автором на основі [19]

Отже, велика площа сільгоспугідь в Карпатському регіоні обробляється особистими селянськими господарствами. Це дає змогу розвивати сільський агротуризм, пов'язаний з сільськогосподарськими процесами.

Складні рельєфні форми у Карпатському регіоні, забезпеченість лісовими і водними ресурсами створює необхідні умови для розвитку тут також сільського екотуризму.

Також Карпатський регіон має перспективи розвитку сільського гастротуризму. Цьому сприяють, перш за все, історичні чинники. Так, в минулому ця територія в різні періоди входила до складу різних державних утворень.

Починаючи з XIV ст. землі Галичини були під владою Польщі, територія Північної Буковини відносилася до Молдавського князівства. Вже в 1772 році Галичина відходить до Австро-Угорщини. У 1774 році до цієї ж держави входить і Північна Буковина. Закарпаття з XI ст. було частиною Угорщини, а потім – Австро-Угорщини та частково Чехословаччини [13, с. 47]. Такі історичні чинники стали передумовами для змішування культур і формування індивідуальної самобутності карпатських народностей. Це відбилося, зокрема, в ремеслах, кулінарних традиціях, святкуваннях тощо. З урахуванням певної відособленості проживання народностей Карпат (зокрема, через погане транспортне сполучення в умовах гірського рельєфу та клімату) кухня цієї місцевості зберегла свої оригінальні характеристики і володіє національною самобутністю. Так само оригінальними залишаються і деякі ремесла жителів регіону, їхні звичаї, фольклор тощо. Тому Карпатський регіон дуже привабливий для гастротуристів та етнологів, які залюбки відвідують сільські садиби з метою вивчення культури населення Карпат, місцевої кухні тощо.

Таким чином, проведене дослідження свідчить про те, що географічне положення і природно-кліматичні чинники у значній мірі впливають на

розвиток сільського туризму в Карпатському регіоні, зокрема зеленого туризму, агротуризму, рекреаційного туризму, екотуризму. Історичні чинники створюють передумови для розвитку сільського гостротуризму та етнотуризму.

2.2 Сільський туризм на території Карпатського регіону в умовах воєнного стану: особливості організації надання послуг гостинності

В умовах воєнного стану туризм найактивніше розвивається у Закарпатті. Це зумовлене, перш за все, чинниками безпеки, які формуються під впливом природно-географічних та політичних детермінантів. Закарпатська область – найбільш віддалена від зони бойових дій, знаходиться за природним кордоном (Карпати).

Крім того, на території області проживає багато етнічних угорців, а росія підтримує зв'язки з Угорщиною. Тому політичні умови також є фактором безпеки на Закарпатті. Порівняно безпечними є й інші області Карпатського регіону – Івано-Франківщина, Львівщина, Чернівецька область.

Тому вже в другій половині літа 2022 року поступово почав відроджуватися туризм у Карпатському регіоні. У 2023 році вказані тенденції лише посилилися. Зокрема, це стосується сільського туризму. Турфірми пропонують цікавий активний і пасивний відпочинок на природі, в найцікавіших і комфортних садибах, серед Карпатських гір, в найбільш колоритних селах. Сільський туризм в Карпатському регіоні включає і пізнавальні екскурсії, і піші прогулянки та походи, і збір дарів природи – грибів та ягід, і риболовлю або катання на конях, і участь у зборі врожаю (наприклад, винограду) або обслуговуванню сільськогосподарських тварин (наприклад, стрижка овець), і вивчення місцевих народних промислів (ткацтво, вишивка,

гончарство, плетіння з лози, різьблення по дереву тощо), і знайомство з місцевою кухнею.

Те, що в Карпатському регіоні більшість населених пунктів – це саме села та селища міського типу, забезпечує розвиток сільського туризму. На сьогодні найактивніше цей напрямок туризму розвивається на території Рахівщині (села Ясіня, Кваси та ін.), Берегівщині (села Косонь, Четфалва, Бене, Боржава, Дийда та ін.), Хустщині, Перечинщині, у Свалявському, Великоберезнянському та Воловецькому районах Закарпатської області [10].

Найпопулярніші серед туристів сільські населені пункти Карпатського регіону:

- село Синевир (біля однойменного озера високо в горах) – розвиток сільського екотуризму;
- село Дземброня (високогірне гуцульське поселення, з якого починаються маршрути на гору Піп Іван) – розвиток сільського екотуризму;
- село Кваси (історичний центр ліжникарства – традиційного елемента гуцульської культури) – розвиток сільського етнотуризму;
- село Волосянка в Сколівському районі Львівської області (долина річок Славка та Ялинкувате, між Сколівськими Besкидами) – розвиток сільського екотуризму;
- село Тухля у Львівській області (долина річки Опір, між горами, історичний зв'язок з життям і творчістю І. Франка) – розвиток сільського екотуризму, етнотуризму;
- село Криворівня (гуцульське високогірне поселення біля річки Чорний Черемош і підніжжя гір Варитин та хребту Ігрець) – розвиток сільського екотуризму;
- село Гута на схилах гірського масиву Горгани – розвиток сільського екотуризму;

- село Шешори (гуцульське поселення вздовж річки Пістиньки між лісами з бука, ялиці, граба) – розвиток сільського екотуризму;
- село Устеріки в Верховинському районі Івано-Франківської області, на березі річок Чорний та Білий Черемош – розвиток сільського екотуризму та ін.

Картосхема розвитку сільського туризму в Карпатському регіоні представлена на рис. 2.4.

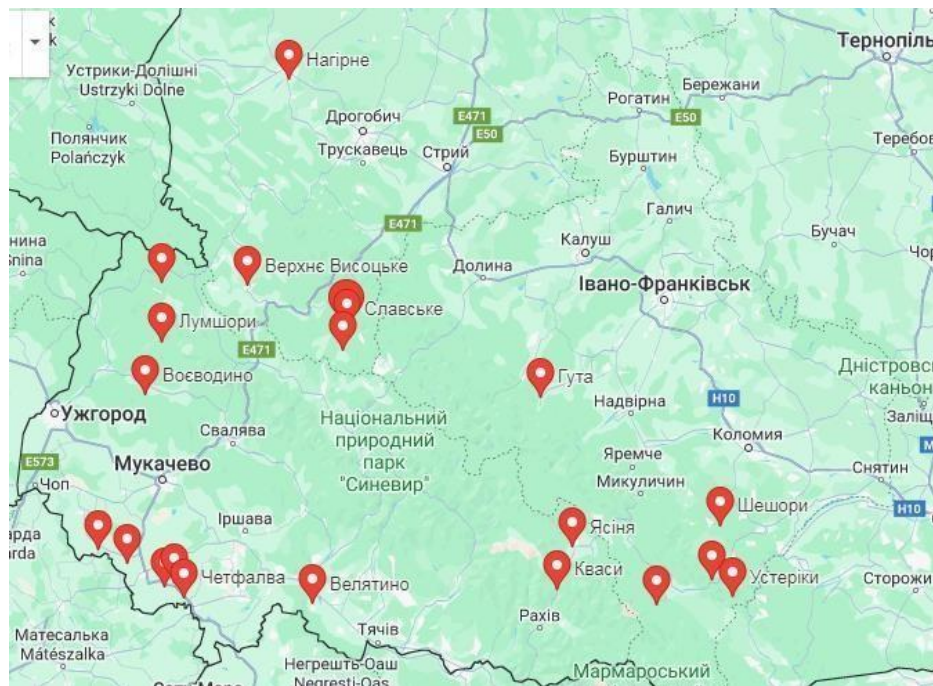

Рис. 2.4. Основні центри розвитку сільського туризму в Карпатському регіоні
Джерело: сформовано автором за допомогою сервісу Карти Google [32]

В умовах воєнного стану в 2022 році сільський туризм також мав свої особливості. Перш за все, вони стосувалися ряду обмежень, що були введені з урахуванням безпекових заходів. Так, в умовах воєнного стану:

- в Івано-Франківській області дозволено відвідувати гори й ліси. На території курорту Буковель заборонено кататися у лісах на джипах, квадроциклах, багі та мотоциклах. Наявні деякі заборони на території громад, що межують з кордоном;

– на Львівщині можна ходити в ліс, але заборонено подорожувати по ньому на транспорті. Винятками є лише випадки, коли лісовим масивом пролягає транзитний шлях або веломаршрут. Розпалювати багаття можна тільки у відведених для цього місцях. Заборонені екскурсії, походи, сплави маршрутами біля критичної інфраструктури, військових і стратегічних об'єктів. Туристичні об'єкти відкриті, купатися та засмагати дозволено тільки на тих пляжах, що перевірені та рекомендовані ДСНС.

– на Закарпатті можна ходити в ліси, але деякі маршрути для відвідування закриті. Зокрема, ті, що межують з кордонами інших держав. Для відвідування туристами закриті гора Піп Іван та водоспад Ялинський. Також заборонені польоти на одномоторних літаках.

– на території Чернівецької області туристичні локації, які знаходяться за 5-ть кілометрів від прикордонної смуги відвідувати можливо тільки з дозволу прикордонників [22].

Звісно, потрібно враховувати й тривалість комендантської години, яка в окремих областях та в різні періоди року дещо відрізняється. Але окремі туристичні об'єкти, заклади харчування працюють з урахуванням часу настання комендантської години, що вносить свої вимоги до планування та організації туристичних послуг, зокрема і в сільському туризмі.

2.3 Практики переорієнтації туристичних послуг у сфері сільського туризму на території Карпатського регіону в умовах воєнного стану

До Карпатського, як до найвіддаленішого від зони бойових дій регіону, ще в першій половині 2022 року почали приїжджати десятки тисяч українців. У березні 2022 року за кілька тижнів виявилися заповненими всі можливі й

неможливі туроб'єкти. Багато сільських садиб почали функціонувати як притулки для внутрішньо переміщених осіб.

Частина туристичних об'єктів зачинилася, оскільки власники виїхали за кордон. Але саме сільські садиби залишилися найбільш стабільним об'єктом туристичної інфраструктури. Їхні власники майже не покидали власне господарство і домівки.

Вже за кілька місяців, влітку 2022 року, туризм почав відновлюватися. Результатом стало кілька показових тенденцій:

1) відкриття нових туристичних об'єктів, зокрема в сільській місцевості. Війна дала поштовх для створення нового бізнесу в галузі сільського туризму. Приміром, у Тячівському районі Закарпаття, який досі був доволі інертним у туристичному сенсі, відкрилися одразу чотири сироварні, що створює можливості розвитку сільського гастротуризму [15];

2) активізація розвитку квіткового туризму, фестивалівних заходів, зокрема і в сільській місцевості. Так, 7 липня 2023 року відбувся Lavanda Run – забіг на полях Лавандової гори поблизу Перечина. З нагоди Дня незалежності організовано Chizay Sparkling Wine Run 2023 – "ігристий" забіг виноградниками Шато Чизай (змагання на тих плантаціях, де вирощують вина для створення ігристих напоїв). Також організовано п'ятий поспіль забіг виноградниками Chateau Wine Run на Мукачівщині. В Карпатському регіоні також організовано перший в історії України канабіс-забіг – Cannabis Run 2023 на Виноградівщині [15];

3) розвиток освітнього туризму, зокрема і в сільській місцевості. Туризмознавець Макс Адаменко засвідчує, що впродовж останніх кількох років цей напрямок туризму має високий попит [15]. В умовах війни діти можуть подорожувати саме в найбільш безпечних регіонах. Тому освітні тури в Карпатському регіоні – це перспектива освітньо-пізнавального туризму під час воєнного стану. В рамках пізнавальних екскурсій туристи знайомляться з

залишками плантацій чорних чаїв 1949 року, вивчають кельтський шлях через гору Ловачка, оглядають у селі Четфолво реформатську церкву, в якій просто неймовірна стеля з 60-ти вручну розмальованих дерев'яних унікальних кесонів 1753 року, відвідують місця зйомок культових фільмів. Так, біля Нижнього Солотвина у 1970-му знімали фільм "Ватерлоо", а між Мукачевом та Свалявою – "Війну та мир" – фільм, який у 1968-му отримав "Оскар" [15].

Переорієнтація сільського туризму в Карпатському регіоні була зумовлена, зокрема, змінами аудиторії туристів. В умовах воєнного стану основна частка туристів – це жінки та діти з України. Тоді як раніше переважну кількість туристів у регіоні складали пари (чоловік та жінка), то зараз чоловіки або в ЗСУ, або ж воліють не виїжджати з постійного місця проживання, зокрема з урахуванням вимог військкомату. Така зміна цільової аудиторії викликала необхідність змін у туристичних пропозиціях. Туристичний бізнес почав пропонувати більш зручні, безпечні та цікаві послуги для жінок та дітей [11].

Зважаючи на таку аудиторію, менш популярними є екскурсії на виноробні підприємства та пивоварні у сільській місцевості, адже є обмеження по вживанню вина й пива дітьми. Такі тури традиційно були більш привабливі для чоловічої частини населення.

Натомість зростає популярність відвідування агрофірм, де дорослі та діти можуть спостерігати за сільськогосподарськими тваринами, брати участь у догляді за ними. Це створює перспективи розвитку сільського агротуризму. А ось гастротуризм у сільській місцевості Карпатського регіону орієнтується більше не на винні тури, а на тури вивчення місцевої кухні.

Ще однією особливістю туристичного бізнесу в регіоні під час війни стала поява послуг для реабілітації військових та біженців. В сільських садибах особливо перспективною є психологічна реабілітація. Цьому сприяє і оточення природи, і заняття екологічним туризмом, участь у програмах екотерапії, а також догляд за домашніми тваринами. Все це сприяє подоланню

посттравматичного синдрому. Вже сьогодні місцеві туроператори та організації активно співпрацюють з урядом для створення спеціалізованих програм для реабілітації військових та біженців у Карпатах. Ці програми включають унікальні медичні, психологічні та природні методи лікування та відновлення. Цей підхід до туризму під час воєнного стану робить відпочинок у Карпатах унікальним та значущим явищем у розвитку туризму та підтримці здоров'я нації [11].

Ще одна особливість сільського туризму в Карпатському регіоні під час війни пов'язана з формуванням нового сегменту туристів. Мова йде про європейців (здебільшого, поляків), які хочуть зачекінитися у воюючій країні та показати у своїх соцмережах, що вони були в Україні. Ця група туристів подорожує помірно безпечними регіонами – Закарпаттям, Львівщиною. Вони фільмують себе під час повітряної тривоги у містах, але супутньо відвідують і сільську місцевість. Більшість таких туристів затримуються в Україні недовго, тому для них у селах регіону можна реалізувати переважно послуги гастротуризму (знайомство з місцевою кухнею), етнотуризму (знайомство з ремеслами). Такі туристи бажають робити цікаві фото, тому сільські садиби у Карпатах намагаються створити відповідну етноатмосферу, пропонують національні товари: вишиванки, продукцію місцевих ремісників, сувеніри тощо [21].

Таким чином, в умовах війни в Карпатському регіоні сільський туризм продовжує розвиватися. Він переорієнтовується з урахуванням зміни цільової аудиторії, яку сьогодні складають переважно жінки з дітьми. Тому намітилися тенденції розвитку сільського освітнього та етнотуризму, гастротуризму (популярність винних турів дещо знизилася, але зростає популярність турів, спрямованих на ознайомлення з місцевою кухнею), рекреаційного екотуризму.

РОЗДІЛ 3

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ТУРИЗМУ В КАРПАТСЬКОМУ РЕГІОНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

3.1 Проблеми організації різних видів туристичних послуг у сфері сільського туризму в Карпатському регіоні в умовах воєнного стану

Всі проблеми, які значно обмежують перспективи розвитку сільського туризму в Карпатському регіоні, можна систематизувати на постійні (діяли ще до початку війни) і нові, які були спричинені саме воєнним станом. При цьому більший вплив мають саме постійні проблеми. Серед них доцільно виділити наступні:

1) проблема транспортного забезпечення. Велика частина доріг у сільській місцевості Карпатського регіону або не має твердого покриття, або ж це покриття є зношеним. У період весняного танення снігу та в дощову погоду ці дороги взагалі стають некомфортними для подолання їх автомобілями. Тому велика кількість туристів, навіть бажаючи відвідати села Карпатського регіону, не можуть до них дістатися через ризик пошкодження автомобіля, незручності в дорозі тощо;

2) проблема нестачі супутньої інфраструктури. Тоді як розселення та харчування подорожуючих у сільському туризмі забезпечують селянські господарства або ж фермерські господарства (у власних садибах), то інші додаткові послуги туристам ними часто не надаються. Для комфортного проживання подорожуючих у сільській місцевості потрібна додаткова інфраструктура. Наприклад, це наявність банкоматів. Сучасні туристи воліють подорожувати не з великими сумами готівки, а з грошима на банківських картках. Відповідно, на місці відпочинку вони можуть потребувати зняти кошти з картки, адже в сільській місцевості не завжди можна розрахуватися

терміналом (з тими ж ремісниками, місцевими жителями). Тому розвиток сільського туризму потребує встановлення банкоматів (хоча б один на село);

3) проблема інтернет-сполучення та зв'язку. В деяких сільських населених пунктах якість інтернету може бути недостатньою для подорожуючих, які частіше є жителями міст і звикли постійно отримувати інформацію з мережі. Лише невелика частина туристів прагне повністю відпочити без зв'язку з цивілізацією;

4) проблема недостатнього рівня сервісу. Зокрема, це стосується і рівня комфорту в сільських садибах, і якості управління послугами. Ці проблеми взаємопов'язані. На етапі прийняття рішення про надання послуг в сфері сільського туризму власники садиб повинні розуміти, що для цього потрібно: які матеріально-технічні умови слід створити, який стандарт надання послуг слід підтримувати і т.д. Часто ці питання виникають уже на етапі реалізації яких послуг;

5) нестача додаткових послуг. Часто сільські садиби в Карпатському регіоні пропонують гостям лише послуги проживання або проживання і харчування. Іноді власники садиб організовують походи в гори або в ліс (збір ягід, грибів), допускають туристів до ведення домашнього господарства (догляд за сільськогосподарськими тваринами) і виробництва продукції (виготовлення сиру, вина і т.п.). Але сучасне населення вже звикло до різноманітних розваг і тому потребує ширшого асортименту послуг на відпочинку;

6) проблема неефективної комунікації. Власники сільських садиб не завжди володіють знаннями з маркетингу та менеджменту і майже не просувають свої послуги. У результаті кількість туристів у них недостатня для того, щоб забезпечити значні прибутки і мати можливість покращити умови проживання подорожуючих, їх харчування, дозвілліві розваги тощо;

7) проблема обслуговування іноземних туристів, що пов'язана з незнанням іноземних мов власниками сільських садиб. Результатом стає

ситуація, коли іноземні туристи можуть відвідати сільську місцевість лише при наявності власного перекладача, з туристичною групою і гідом тощо. Це зменшує перспективи залучення іноземних туристів у сільські садиби після завершення війни.

На сучасному ж етапі додатковими проблемами розвитку сільського туризму в Карпатському регіоні є:

1) проблема безпеки туристів. Сільські садиби не мають безпечних, спеціально обладнаних укриттів. тому при ракетних обстрілах безпека туристів не може бути забезпечена. Так само небезпечним для подорожуючих залишається і час у дорозі до місця призначення. Це обмежує мобільність громадян у період війни;

2) наповненість частини сільських садиб Карпатського регіону внутрішньо переміщеними особами на умовах оренди житла. Це забезпечує власників садиб фінансовими ресурсами, але не сприяє розвитку сільського туризму;

3) зниження купівельної здатності населення України. В умовах війни не спостерігається значне зростання заробітних плат та інших видів доходів громадян. Натомість ціни на товари та послуги збільшилися досить суттєво. У результаті значна частина громадян нашої країни не можуть собі дозволити відпочинок у формі туристичної активності;

4) зростання цін на паливні та енергоресурси. З урахуванням руйнування нафтопереробної галузі України та періодичного пошкодження енергетичної системи зростає вартість комунальних послуг і пального для транспорту. Це значно здорожує витрати туристів під час мандрівок і проживання у сільських садибах.

Крім того, загальною проблемою залишається недосконалість нормативно-правової бази щодо регулювання питань розвитку сільського

туризму в Україні. На сьогодні досі не прийнятий галузевий законопроект, що передбачає заходи в цій сфері.

Отже, розвиток сільського туризму в Україні залежить від численних факторів, які створюють ряд перешкод і є проблемними. Серед них можна назвати: недостатнє транспортне сполучення, нестача супутньої інфраструктури, недостатня якість інтернет-сполучення та зв'язку, низький рівень сервісу, вузький асортимент додаткових послуг, неефективна маркетингова комунікація, незнання іноземних мов власниками сільських садиб, проблема безпеки туристів, заповненість частини сільських садиб Карпатського регіону внутрішньо переміщеними особами на умовах оренди житла, зниження купівельної здатності населення, зростання цін на паливні та енергоресурси, недосконалість нормативно-правової бази щодо регулювання питань розвитку сільського туризму в Україні.

3.2 Можливості та перспективи сприяння розвитку надання послуг сільського туризму на території Карпатського регіону за умов продовження воєнних дій та після завершення війни

Для визначення перспектив розвитку сільського туризму на території Карпатського регіону доцільним є використання методів стратегічного аналізу, зокрема SWOT-аналізу, який допомагає ув'язати наявні зовнішні можливості та загрози із внутрішніми сильними та слабкими сторонами регіону.

Основні зовнішні можливості розвитку сільського туризму на досліджуваній території пов'язані з такими чинниками:

1) заборона виїзду військовозобов'язаним чоловікам за кордон. Цей чинник призвів до того, що велика частка сімей сьогодні обирають Карпатський регіон для відпочинку;

2) відсутність безпечного виходу до моря в Україні. Південь України сьогодні часто стає зоною ракетних обстрілів, у Чорному морі висока ймовірність наштовхнутися на міни. Крім того, після підриву Каховської ГЕС води Південної України мають високий рівень забруднення. Тому туристи обирають Карпатський регіон з його чистими озерами та річками.

У повоєнний час активізації сільського туризму в регіоні значно сприятиме позитивний імідж України на міжнародній арені, який сформувався за період з початку російсько-української війни. На сьогодні про Україну чули в усіх куточках світу, популяризуються українські пісні, українська кухня, звичаї та традиції нашого народу. Тому після завершення війни можна очікувати значного притоку туристів до нашої держави. Схід України ще певний час потребуватиме розмінування, відновлення території для надання комфортного відпочинку іноземним туристам. А ось Карпатський регіон залишиться і безпечним, і надзвичайно цікавим для іноземців, адже тут збережені автентичні традиції.

Сильними сторонами Карпатського регіону можна вважати:

- високу частку земель у власності особистих селянських господарств та фермерських господарств;
- багатий та екологічно чистий природний потенціал (гори, ліси, мінеральні води, гриби, ягоди, риба і т.д.);
- прикордонне розташування;
- особливі регіональні культурні традиції, гастрономічні звички, види ремесел і т.д.

Основні зовнішні загрози та слабкі сторони Карпатського регіону вже були розглянуті вище при описі проблем розвитку туризму в регіоні. Узгодження між вказаними чинниками представлене у вигляді матриці SWOT-аналізу (табл. 3.1).

Матриця SWOT-аналізу перспектив розвитку сільського туризму в
Карпатському регіоні

Внутрішнє середовище	Сильні сторони (S)	Слабкі сторони (W)
Зовнішнє середовище	<ol style="list-style-type: none"> 1. висока частка земель у власності ОСГ та ФГ 2. природний потенціал 3. прикордонне розташування 4. особливі регіональні традиції, ремесла, гастрономічні звички і т.д. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. недостатнє транспортне сполучення сільських поселень 2. нестача супутньої інфраструктури 3. недостатня якість інтернет-сполучення 4. низький рівень сервісу 5. вузький асортимент додаткових послуг 6. неефективна маркетингова комунікація 7. незнання іноземних мов власниками сільських садиб
Можливості (O)	SO-стратегія	WO-стратегія
<ol style="list-style-type: none"> 1. заборона виїзду військовозобов'язаним чоловікам за кордон 2. відсутність безпечного виходу до моря в Україні 3. імідж України на міжнародній арені 	<ol style="list-style-type: none"> 1. збільшення кількості сільських садиб для надання послуг сільського туризму 2. реклама в іноземному комунікаційному просторі 	<ol style="list-style-type: none"> 1. прокладання доріг 2. встановлення банкоматів 3. прокладання кабельного інтернету 4. розширення асортименту послуг 5. навчання власників садиб, ОСГ і ФГ
Загрози (T)	ST-стратегія	WT-стратегія
<ol style="list-style-type: none"> 1. недосконалість нормативно-правової бази 2. зниження купівельної спроможності населення 3. зростання цін на паливні та енергоресурси 	<ol style="list-style-type: none"> 1. перехід на альтернативні джерела енергії та біопаливо 2. часткова компенсація витрат туристів 	<ol style="list-style-type: none"> 1. прийняття галузевих нормативних актів, зокрема щодо стандартизації та сертифікації послуг

Джерело: сформовано автором на основі [8], [10], [11], [26]

З урахуванням проведеного SWOT-аналізу, можна узагальнити, що перспективи розвитку сільського туризму в Карпатському регіоні потребують вжиття конкретних заходів, які б допомогли вирішити розглянуті вище проблеми і використати існуючий туристичний потенціал карпатських сільських поселень. Основні такі заходи узагальнені в табл. 3.2.

Таблиця 3.2

Шляхи активізації сільського туризму в Карпатському регіоні

Проблема	Шляхи вирішення
недостатнє транспортне сполучення	будівництво та ремонт доріг, зокрема, за рахунок державно-приватного партнерства
нестача супутньої інфраструктури	встановлення банкоматів у кожному карпатському селі
недостатня якість інтернет-сполучення та зв'язку	прокладання ліній оптико-волоконного зв'язку
низький рівень сервісу	навчання власників садиб, працівників фермерських господарств основам сервісу
вузький асортимент додаткових послуг	стимулювання інвестицій особистих селянських господарств та фермерських господарств у проекти з диверсифікації сфери діяльності: розведення нових видів сільгосптварин, розширення виробництва за рахунок переробки сільгоспсировини, реалізація рекреативних та оздоровчих проектів (наприклад, бджолотерапія, конетерапія і т.п.)
неефективна маркетингова комунікація	навчання власників садиб, працівників фермерських господарств основам маркетингу, реалізація регіонального проекту з ознайомлення споживачів з послугами сільських садиб (пільгові умови реклами на телебаченні), спільна робота регіональних органів влади і власників сільських садиб з блогерами в сфері туризму
незнання іноземних мов власниками сільських садиб	навчання власників садиб, працівників фермерських господарств іноземним мовам
зниження купівельної здатності населення	реалізація стимулюючих заходів: частину витрачених коштів туристів можна спрямовувати назад у формі компенсації вартості
зростання цін на паливні та енергоресурси	активне впровадження в сільських садибах Карпатського регіону екологічних методів виробництва пального та енергії (з біорешток, з енергетичних рослин тощо)
недосконалість нормативно-правової бази	прийняття галузевого закону, положень щодо стандартизації та сертифікації послуг в сфері сільського туризму

Джерело: сформовано автором на основі [8], [10], [11], [26]

Вирішення постійних проблем буде актуальним як на етапі продовження російсько-української війни, так і в післявоєнний період. Водночас, заходи обмеження негативного впливу воєнних дій більш актуальні саме на сучасному етапі. Але їх позитивні ефекти будуть спостерігатися і в наступні роки після завершення війни.

Як видно з табл. 3.2, перспективи розвитку сільського туризму в Карпатському регіоні містять в собі як юридичні заходи, так і фінансово-економічні, а також і управлінські заходи. На наш погляд, найбільш впливовими можуть стати саме управлінські заходи, які передбачають консультування і навчання власників сільських садиб та фермерів в питаннях маркетингу, менеджменту, іноземних мов тощо. Такі заходи дадуть змогу створити більш якісний туристичний продукт і, відповідно, залучити більшу кількість туристів до регіону (в т.ч. іноземних).

Звісно, актуальними залишаються й економічні заходи підтримки галузі (стимулювання відповідних інвестиційних проектів, фінансування дорожнього будівництва і т.д.).

Таким чином, перспективи розвитку сільського туризму в Карпатському регіоні пов'язані з реалізацією таких заходів: будівництво та ремонт доріг, встановлення банкоматів у кожному карпатському селі, прокладання ліній оптико-волоконного зв'язку, консультування і навчання власників садиб та працівників фермерських господарств основам сервісу, маркетингу, іноземним мовам, стимулювання інвестицій особистих селянських господарств та фермерських господарств у проекти з диверсифікації сфери діяльності, прийняття галузевого закону тощо.

ВИСНОВКИ

В ході виконання роботи вирішено усі поставлені завдання:

1. Сільський туризм визначено як вид туризму, що характеризується різноманітним складом суб'єктів-надавачів послуг (власники сільських садиб, місцеві агропідприємства, туристичні фірми) суб'єктів-споживачів послуг (місцеві жителі, іноземні громадяни, студенти), забезпечує реалізацію рекреаційних, культурно-пізнавальних та освітніх завдань, а також створює позитивний вплив на соціально-економічний розвиток територій.

2. В системі послуг сільського туризму виділено основні (послуги проживання, харчування, відвідування сільських святкувань); традиційні додаткові (сільгоспроботи, риболовля, полювання, збиральництво); специфічні послуги (догляд за сільгосптваринами, катання на конях, запливи на човнах, майстер-класи з народних ремесел тощо). З кожним роком цей перелік лише розширюється, чому сприяє креативність власників сільських садиб, розширення видів їх господарської діяльності (наприклад, розведення страусів, равликів, утримання нутрій тощо), поліпшення інфраструктури (наприклад, створення власних ресторанів, будівництво нових садиб і т.д.).

3. Для оцінки факторів розвитку різних видів туристичних послуг у сфері сільського туризму можуть бути використані різні групи методів дослідження:

1) загальнонаукові (аналіз і синтез, дедукція та індукція); 2) статистичні (аналіз рядів динаміки, метод структурних групувань, метод абсолютних та відносних величин тощо); 3) географічні методи (картографічний, історично-географічний, порівняльно-географічний); 4) методи стратегічного планування (PEST-аналіз, SWOT-аналіз) тощо. Їх комплексне застосування дає змогу досить повно дослідити окремі аспекти діяльності суб'єктів сільського туризму, розглянути проблеми, фактори та перспективи розвитку сільського туризму в стратегічному періоді.

4. Проведене дослідження свідчить про те, що географічне положення і природно-кліматичні чинники у значній мірі впливають на розвиток сільського туризму в Карпатському регіоні, зокрема зеленого туризму, агротуризму, рекреаційного туризму, екотуризму. Історичні чинники створюють передумови для розвитку сільського гастротуризму та етнотуризму.

5. Вже в другій половині літа 2022 року сільський туризм у Карпатському регіоні поступово почав відроджуватися. В умовах воєнного стану в Карпатському регіоні формуються особливі умови для здійснення туристичної діяльності, зокрема і в сфері сільського туризму. Перш за все, це стосується необхідності забезпечення не лише комфорту, але й безпеки туристів від загроз воєнного часу. Для цього важлива наявність укриттів поблизу місць розселення туристів. Крім того, існують обмеження в тривалості надання послуг протягом доби з урахуванням комендантської години. Також у прикордонних районах обмежена можливість відвідування лісів, інших територій. Усе це впливає на організацію сільського туризму.

6. Незважаючи на це, навіть в умовах війни в Карпатському регіоні сільський туризм продовжує розвиватися. Він переорієнтовується з урахуванням зміни цільової аудиторії, яку сьогодні складають переважно жінки з дітьми. Тому намітилися тенденції розвитку сільського освітнього та етнотуризму, гастротуризму (популярність винних турів дещо знизилася, але зростає популярність турів, спрямованих на ознайомлення з місцевою кухнею), рекреаційного екотуризму.

7. Розвиток сільського туризму в Україні залежить від численних факторів, які створюють ряд перешкод і є проблемними. Серед них можна назвати: недостатнє транспортне сполучення, нестача супутньої інфраструктури, недостатня якість інтернет-сполучення та зв'язку, низький рівень сервісу, вузький асортимент додаткових послуг, неефективна маркетингова комунікація, незнання іноземних мов власниками сільських

садиб, проблема безпеки туристів, заповненість частини сільських садиб Карпатського регіону внутрішньо переміщеними особами на умовах оренди житла, зниження купівельної здатності населення, зростання цін на паливні та енергоресурси, недосконалість нормативно-правової бази щодо регулювання питань розвитку сільського туризму в Україні.

8. Перспективи розвитку сільського туризму в Карпатському регіоні пов'язані з реалізацією таких заходів: будівництво та ремонт доріг, встановлення банкоматів у кожному карпатському селі, прокладання ліній оптико-волоконного зв'язку, консультування і навчання власників садиб та працівників фермерських господарств основам сервісу, маркетингу, іноземним мовам, стимулювання інвестицій особистих селянських господарств та фермерських господарств у проекти з диверсифікації сфери діяльності, прийняття галузевого закону тощо.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Балансові експлуатаційні запаси та видобуток мінеральних підземних вод. URL: <https://www.geo.gov.ua/wp-content/uploads/2021/04/38min1.pdf> (дата звернення: 17.10.2023)
2. Балансові експлуатаційні запаси та кількість ділянок мінеральних підземних вод. URL: <https://www.geo.gov.ua/wp-content/uploads/2021/04/39min2.pdf> (дата звернення: 17.10.2023)
3. Биркович В.І. Сільський зелений туризм – пріоритет розвитку туристичної галузі України. Стратегічні пріоритети. Науково-аналітичний щоквартальний збірник. 2008. № 1 (6). С. 138-143.
4. Гудима Р.Р. Оцінка базового рівня транспортної забезпеченості прикордонного регіону. Механізми взаємодії суб'єктів економічних відносин у транскордонному просторі. 2013. Вип.4 (102). С. 75-83.
5. Дарчук В. Г. Формування стратегічних основ розвитку сільського (зеленого) туризму в Україні. Донецьк. 2014. 21 с.
6. Демографічна та соціальна статистика / Населення та міграція. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/ds.htm (дата звернення: 04.10.2023)
7. Дюк А.А. Бурлака Н.І. Розвиток зеленого туризму в Україні. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/12_2018/120.pdf (дата звернення: 17.11.2023)
8. Живко З.Б., Боруцька Ю.З., Рій М.М. Чинники розвитку сільського зеленого туризму в Україні. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/4026/1/живко%202.pdf> (дата звернення: 17.11.2023)
9. Зелений туризм. Подорожі дикими первозданими місцями. URL: <https://ecohotels.in.ua/zelenyj-turyzm> (дата звернення: 17.11.2023)

10. Зелені тури: чому варто відпочити в Закарпатті. URL: <https://prokarpaty-tour.info/uk/zeleni-turu-v-zakarpatti/> (дата звернення: 17.11.2023)
11. Карпати замість моря: чому важливо розвивати туризм в Україні під час війни. URL: <https://pravda.if.ua/karpaty-zamist-morya-chomu-vazhlyvo-rozvyvaty-turyzm-v-ukrayini-navit-pid-chas-vijny/> (дата звернення: 17.11.2023)
12. Карпатський економічний район. URL: <https://geomap.com.ua/uk-g9/941.html> (дата звернення: 17.11.2023)
13. Карпатський регіон: актуальні проблеми та перспективи розвитку: монографія у 8 томах. Том 1. Наук. ред. В.С. Кравців. Львів, 2013. 336 с.
14. Кифяк В.Ф. Організація туристичної діяльності в Україні: навч. посіб. Чернівці: Зелена Буковина. 2005. 312 с.
15. Комбуча, сакури та забіг у коноплі: що у воєнний час пропонує туристичне Закарпаття. URL: <https://www.unian.ua/tourism/wheretogo/litnya-vidpustka-na-zakarpatti-2023-de-ukrajinci-mozhut-vidpochiti-cogo-roku-v-ukrajini-12235680.html> (дата звернення: 17.11.2023)
16. Короткий словник-довідник термінів з менеджменту туристичної діяльності : [довідкове видання] / уклад. авт. кол.: А. В. Бардінов, О. В. Бардінов, М. В. Гриньова та ін. / За наук. ред. О. В. Бардінова. Полтава : Сімон, 2019. 155 с.
17. Лахоцька Е.Я. Основи картографії. Навчальний посібник. Ужгород, УжНУ, 2017. 79 с.
18. Мельниченко О.Б. Стан і перспективи розвитку сільського туризму в Україні. Економіка. Управління. Інновації. 2011. №1 (5). URL: https://tourlib.net/statti_ukr/melnychenko_o.htm (дата звернення: 17.11.2023)
19. Особисті селянські господарства за регіонами. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2022/sg/osg/arh_osg_reg_2021u.html (дата звернення: 04.10.2023)

20. Папп В.В. Сільський зелений туризм як пріоритетний напрям розвитку сільських територій України. URL: http://dspace-s.msu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/1899/1/agrosvit_2015_18_4.pdf (дата звернення: 17.11.2023)
21. Портрет закарпатського туриста на другому році війни. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-regions/3735869-portret-zakarpatskogo-turista-na-drugomu-roci-vijni.html> (дата звернення: 17.11.2023)
22. Поя А. Як мандрувати Україною під час воєнного стану: дозволи та обмеження. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/2023/05/25/254475/> (дата звернення: 17.11.2023)
23. Розметова О.Г., Сидорук Н.Ю. Сутність та роль сільського зеленого туризму у соціально-економічному розвитку країни. інфраструктура ринку. 2017. №3. С.68-72.
24. Самолук Н.М. Сільський туризм як перспективний напрям само зайнятості сільського населення. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/14715327.pdf> (дата звернення: 17.11.2023)
25. Сисин Г.І., Квасній З.В. Економічні проблеми розвитку Карпатського регіону. Наукове мислення: П'ятнадцята всеукраїнська практично-пізнавальна інтернет-конференція. URL: <http://naukam.triada.in.ua/index.php/konferentsiji/45-p-yatnadtsyata-vseukrajinska-praktichno-piznavalna-internet-konferentsiya/289-ekonomichni-problemi-rozvitku-karpatskogo-regionu> (дата звернення: 04.10.2023)
26. Цимбалюк С.Я., Морозова І.В. Сільський туризм як перспективний напрям розвитку внутрішнього туризму. URL: http://www.ecoj.dea.kiev.ua/archives/2019/1/part_1/8.pdf (дата звернення: 17.11.2023)

27. Шаблій О. Суспільна географія : у двох кн. Книга перша. Проблеми теорії, історії та методики дослідження: в 2- т. Т.1. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2015. 814 с.
28. Шевчук А.В., Шевчук Л.Т. Зелений туризм як середовище інноваційної діяльності. Інноваційна економіка. 2017. №9-10. С. 28-33.
29. Шевчук Л.Т. Регіональна економіка: навчальний посібник. К.: Знання, 2011. 319 с.
30. Шуканова А.А., Вішнікіна Л.П., Федій О.А. Сільський туризм та його геопросторова організація на Полтавщині. Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм». 2020. №12. С. 261-271.
31. Язіна В.А., Ткач В.О., Кожушко С.П. Сільський зелений туризм як основний інструмент створення успішного українського туристичного села. Причорноморські економічні студії. 2018. Вип. 29(2). С. 37-41.
32. Google Карти. URL: <https://www.google.com/maps/> (дата звернення: 17.11.2023)